

UDK 323(540)
Biblid 0543-3657, 74 (2023)
Год. LXXIV, бр. 1188, стр. 55–75
Прегледни научни рад
Примљен: 10. 3. 2023.
Прихваћен: 30. 8. 2023.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2023.74.1188.3
CC BY-SA 4.0

Велько М. БОГАТОВИЋ¹

Зоран Ж. КРСТИЋ²

Место хиндутве у савременој индијској ПОЛИТИЦИ

САЖЕТАК

Предмет анализе у овом раду јесте проучавање феномена хиндутве као идеолошке основе Баратија Џаната партије, владајуће политичке странке у Индији. Феномен хиндутве биће анализиран и у шире друштвеном контексту, као својеврсни *zeitgeist* индијског друштва и тренутно најуспешнији друштвени покретач у овој држави. Аутори ће дати детаљан увид у основне идеје иза овог покрета-идеологије, затим ће анализирати деловање најважнијих про-хиндута друштвених организација, али и циљеве њиховог друштвено-политичког деловања. Коначно, аутори ће се осврнути на тренутну ситуацију у овој земљи, односно на актуелне последице деловања следбеника хиндутве. Основни закључак овог истраживања јесте онај којим се указује на дубоку поларизацију индијског друштва насталу управо деловањем покрета, партија и појединача уско повезаним са идеологијом хиндутве. Повод за писање овог рада налази се у актуелности деловања идеологије хиндутве широм Индије и степену експанзивног потенцијала који она поседује.

Кључне речи: хиндута, Индија, јужна Азија, Баратија џаната партија, Нарендра Моди, хиндуизам, нео-хиндута, политичка поларизација.

¹ Студент докторских студија. Факултет политичких наука Универзитета у Београду. Е-mail: veljko.djogatovic23@yahoo.com & veljko.djogatovic@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5068-6045>

² Редовни професор, Факултет политичких наука Универзитета у Београду. Е-mail: zorkrst@yahoo.com & zoran.krstic@fpm.bg.ac.rs, <https://orcid.org/0009-0003-4937-9314>

The place of Hindutva in contemporary Indian politics

SUMMARY

The subject of analysis in this paper is the Hindutva phenomenon as the ideological basis of the Bharatiya Janata Party, the ruling political party in India. The phenomenon of Hindutva will be analysed in a broader social context as a kind of zeitgeist of Indian society and currently the most successful social driver in this country. The authors will give a detailed insight into the basic ideas behind this movement-ideology and analyse the actions of the most important pro-Hindutva social organisations and the goals of their socio-political actions. Finally, the authors will refer to the present situation in this country, that is, to the current consequences of the actions of the followers of Hindutva. The main conclusion of this research is that it points to the deep polarisation of Indian society created precisely by the actions of movements, parties, and individuals closely related to the ideology of Hindutva. The reason for writing this paper is the actuality of Hindutva ideology throughout India and the degree of expansive potential it possesses.

Keywords: Hindutva, South Asia, Bharatiya Janata Party, Narendra Modi, Hinduism, Neo-Hindutva.

Уводна разматрања

Винајак Дамодар Саваркар (*Vinayak Damodar Savarkar*) је своје капитално дело „Essentials of Hindutva” дао на штампање издавачкој кући „Hindi Sahitya Sadan” пре тачно једног века. Иако није био први агитатор идеје општег уједињења више од двеста шездесет милиона Индијаца, Саваркар је положио темеље институционализације идеје која ће, у готово неизмењеном облику, читав век касније чинити окосницу политичког живота заједнице која сада броји више од милијарду и четири стотине милиона становника.³

У години у којој ће, према свим очекивањима, Индија постати најмногољуднија држава света, биће обележено још неколико јубилеја – 75 година од убиства Махатме Гандија (*Mohandas Karamchand Gandhi*), нешто више од три деценије од рушења џамије у Ајодји (*Ayodhya*) и готово десет година од доласка Нарендре Модија (*Narendra Damodardas Modi*), најгласнијег заговорника хиндутве у XXI веку, на место премијера ове државе. Сви ови догађаји су прожети хиндутвом и без разумевања основних идеја исте није могуће разумети ни савремену политичку стварност Индије.

³ Eviane Leidig, “Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism”, *Patterns of Prejudice*, vol. 54, no. 3, 2020.

За ово време, које поједини аутори називају „тек првим веком хиндутве“, она је прошла кроз неколико циклуса добијања и губљења на значају. Од идеје којом су се потлачени Индијци међусобно охрабривали током окупације већег дела Индије од стране првенствено британске источно-индијске компаније (*East India Company*, 1615–1857), а затим и током периода британског раца (*British Raj*, 1858–1947), па све до идеје којом, у сада промењеним политичко-друштвеним околностима, хинду-већина доминира над не-хинду мањином широм територије Индије.

Иако су се друштвене прилике у значајној мери промениле у претходних стотину година, те иако је идеја уједињења Индијаца на темељу заједничког верског, етничког, лингвистичког и/или територијалног припадништва индијској нацији током већег дела овог периода играла секундарну улогу, са последњом деценијом XX века хиндутва поново добија на значају, коначно се манифестујући као својеврсни *zeitgeist* друштвеног живота индијског потконтинента са доласком раније поменутог Модиија на место премијера Индије 2014. године.

Поље истраживања овог рада креће се унутар троугла политика–религија–хиндутва и фокусираће се на (ван)институционално деловање покрета који заступају идеологију хиндутве, последице њиховог делања унутар друштвене и политичке сфере индијског друштва, као и утицај деловања овог покрета на формирање нових или продубљивање постојећих друштвених подела. С обзиром на то да је константно наглашавање ове идеологије на хинду(истичкој) надмоћи и њеном противљењу мањинским групама довело до пораста нивоа насиља и нетолеранције у Индији, наша хипотеза би могла бити формулисана на следећи начин – *хиндутва представља један од најзначајнијих покретача друштвене поларизације у Индији*. Успех ове идеологије у последњим деценијама је последица њене способности да искористи дубоко укоренењени осећај хиндуистичког национализма који постоји у Индији од почетка XX века. Основни циљ овог истраживања јесте успешно указивање на дубоку поларизацију унутар индијског друштва насталу деловањем покрета, партија и појединаца уско повезаним са идеологијом хиндутве. Повод за писање овог рада налази се у актуелности деловања идеологије хиндутве широм Индије и степену експанзивног потенцијала који она поседује. Аргументацијом ће бити указано на све већи број инцидената на комунитарној (религијској) основи, повећање међурелигијске дистанце између хиндуиста и других верника, растућу популарност покрета чији је идеолошки основац утемељен у хиндутви и све већу поларизацију индијског друштва по верским линијама. Издвојићемо само неколико важних истраживачких питања која су од изузетног значаја за ову студију, а на која ћемо покушати да одговоримо: (1) како је успон хиндутве утицао на политички живот Индије?; (2) које су кључне политике Баратија Џаната партије на које је утицала

хиндутва?; (3) на које начине хиндутва бива искоришћена ради легитимизовања дискриминације мањинских група у Индији?

С обзиром на специфичности овог истраживања, сматрамо да ће најплодоноснији бити институционални приступ проблему, односно проучавање улоге институција у обликовању и промовисању хиндутве. Овим приступом желимо указати да је идеологија хиндутве постала утицајна друштвена сила током последњих деценија, пре свега због успона институција повезаних са истом, нарочито РСС-а и БЦП-а. Ове институције су биле успешне у трансформацији других важних институција (нпр. образовног система, медија, правосућа и изборног система), што им је помогло да додатно учврсте положај хиндутве и легитимишу своју политичку агенду.

Конечно, теоријски оквир овог истраживања је двокрак и обухвата, с једне стране, студије које се баве друштвеном поларизацијом, односно студије које се баве односом између религије и национализма те религије и идеологије, с друге стране. Други сегмент теоријског оквира је у већем обиму оријентисан ка друштвеној теорији, док први сегмент теоријског оквира чини својеврстан прелаз са теоријског на практични увид у наведено поље истраживања. О односу између религије и идеологије/национализма, у теоријском смислу, понајвише ће послужити научни доприноси Мајкла Волзера (*Michael Walzer*) кроз анализирање заснованости „парадокса ослобођења” на примеру идеологије хиндутве у XX и XXI веку, Питера Бергера (*Peter Berger*) кроз конструкте секуларизације и десекуларизације, али и Клифорда Герца (*Clifford Geertz*) и његовог антрополошког истраживања о важности повезивања језика, уметности и симбола/ритуала у један заједнички културни образац.⁴ Однос између религије и национализма/идеологије су, на локалном нивоу, истражили и бројни аутори индијског односно јужноазијског порекла од којих ћемо споменути Босеову (*Anuja Bose*), Свамија (*Arun R. Swamy*), Шарму (*Arvind Sharma*), Натрајана (*Balmurli Natrajan*), Каулову (*Nitasha Kaul*) и Рамачандранову (*Sudha Ramachandran*).⁵

⁴ Michael Walzer, *The Paradox of Liberation: Secular Revolutions and Religious Counterrevolutions*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, Peter L. Berger, *Desekularizacija sveta: Preporod religije i svetska politika*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2008, Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures*, Basic Book Inc, Publishers, New York, 1973.

⁵ Anuja Bose, “Hindutva and the Politicization of Religious Identity in India”, *Journal of Peace, Conflict and Development*, vol. 13, 2009, 1–30, Nitasha Kaul, “Rise of the Political Right in India: Hindutva-Development Mix, Modi Myth, And Dualities”, *Journal of Labor and Society*, vol. 20, no. 4, 2017, 523–548; Balmurli Natrajan, “Racialization and Ethnicization: Hindutva Hegemony and Caste”, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 45, no. 2, 2022, 298–318, Sudha Ramachandran, “Hindutva Violence in India”, *Counter Terrorist Trends and Analyses*, vol. 12, no. 4, 2020, 15–20; Arvind Sharma, “On the Difference between Hinduism and Hindutva”, *Asian Philosophies and Religions*, vol. 25, no. 1, 2020, 43–47, Arun R. Swamy, Hindu Nationalism – What’s Religion Got to Do with It?, *Asia-Pacific Center for Security Studies*, Honolulu, 2003.

Са друге стране, други крак теоријског оквира чине студије које гравитирају око идеје политичке поларизације међу којима су најдубљи траг оставиле анализе Мек Којеве, Рахманове и Сомера (*Jennifer McCoy, Tahmina Rahman, Murat Somer*) својим формулисањем такозване *погубне* (енг. *pernicious*) поларизације.⁶ О доприносима све три групе аутора и њиховој примени на случај односа између хиндутве и индијске политике биће више речи у наставку студије.

Хиндутва – основни појмови и идеје

Институционализација хиндутве почиње објављивањем првог својеврсног уџбеника или манифеста ове идеје 1923. године у Њу Делхију (*New Delhi*). До тог момента, хиндутва као идеја бива дисперзирана широм неуједињеног потконтинента углавном усменим путем, означавајући на први поглед недостижни идеал – чисту, уједињену, развијену и умрежену државу-нацију. Штампанем „Основа хиндутве”, учињен је први корак у својеврсном освајању индијског јавног мњења идејом општег уједињења Хиндуса. Иако није тајна да је Саваркар деловао и писао под снажним утицајем фашистичких идеја а посебно оних потеклих из Италије тога доба, последице деловања хиндутве и фашистичких покрета Европе нису биле ни приближно једнаке, нити је идеја хиндутве испрва заживела широм Индије у оном интензитету у ком су то успеле фашистичке идеје широм Италије и остатка Европе с краја треће деценије XX века, иако је сасвим извесно постојала намера да се третман јеврејске популације у Немачкој примени и пренесе у Индију ради третирања муслиманске популације.⁷

Конципирањем идеје хиндутве као друштвеног јединства на пољима религије, територије, културе и језика, Саваркар је Хиндусом прогласио сваког појединца који је тврдио да је Индија домовина њених очева-оснивача (*pitribhumi*) као и света земља (*punyabhumi*).⁸ Ипак, има аутора (попут Евијане

⁶ Eviane Leidig, “Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism”, op. cit., 215–237, Alan I. Abramowitz & Kyle L. Saunders, “Is Polarization a Myth? ”, *The Journal of Politics*, vol. 70, no. 2, 2008, 542–555, Jennifer McCoy, Tahmina Rahman & Murat Somer, “Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities”, *American Behavioral Scientist*, vol. 62, no. 1, 2018, 16–42; Jennifer McCoy & Murat Somer, “Toward a Theory of Pernicious Polarization and How it Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies”, *The Annals of the American Academy*, vol. 681, 2019, 234–271.

⁷ Видети: Roger van Zwanenberg, “Hindu Nationalism: BJP in Historical and Comparative Perspective of Fascism”, *Policy Perspectives*, vol. 19, no. 1, 2022, Eviane Leidig, “Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism”, op. cit., 223.

⁸ Damodar S. & V. Savarkar, *Essentials of Hindutva*, Savarkar Smarak, <https://savarkarsmarak.com/activityimages/Essentials%20of%20Hindutva.pdf>, 10/03/2023, 41, цитирано у: Ali M. Raja Saleem, “Hinduism, Hindutva and Hindu /Populism in India: An Analysis of Party Manifestos of Indian Rightwing Parties”, *Religions*, vol. 12, 2021, 8.

Лајдиг (*Eviene Leidig*) који снажно истичу да хиндутва није усредсређена на религију (иако хиндуизам игра значајну улогу), већ пре свега на то како религија бива политизована на такав начин да хиндуистички идентитет представља припадност у етно-националистичком смислу те да је зачетник савременог схватања хиндутве наглашавао да религија није чак ни најважнији елемент хиндуистичког идентитета већ да је он заправо комбинација „свете територије, расе и језика”.⁹

Хиндутва као таква представља политичку идеологију која настоји да дефинише индијску културу у оквирима хиндуистичких вредности. Она често бива описана као етно-националистичка јер наглашава заједничко хиндуистичко наслеђе индијског народа (пропагатори идеологије хиндутве се слажу у томе да би ово заједничко наслеђе требало да представља основу индијског националног идентитета). Етно-националистички аспекти хиндутве огледају се у њеном нагласку на хиндуистичким симболима и традицијама (нпр. застава хиндутве приказује цвет лотоса као симбол хиндуизма док гласноговорници ове идеологије често носе „тилак” – ознаку која се отискује на челу и која има велики значај у хиндуизму). У поређењу са етно-националним аспектима хиндутве, верски и политички аспекти су у већој мери фокусирани на улогу хиндуизма у индијском друштву. Чим се пређе из етно-националистичког одређивања суштине овог појма, улази се у поља политичког и/или религијског, о чему ће бити више говора у наставку.

На овом месту би требало указати и на основне разлике између хиндутве и нео-хиндутве, али и упутити читалаштво на закључно поглавље у коме ће бити сачињена синтеза изнете аргументације и у случају разликовања ова два појма. Иако се ови појмови неретко (погрешно) користе као синоними, постоји макар пет важних разлика између истих: (1) *порекло односно време настанка* – док је хиндутва појам чији корени сежу све до почетка XX века, нео-хиндутва је производ касног XX и почетка XXI века; (2) *основна идеолошка мисао* – хиндутва пропагира идеју хиндуизма као начина живота док нео-хиндутва представља хиндуизам као политичку идеологију; (3) *крајњи циљ* – идеолози и покрети блиски идеји хиндутве истичу дефинисање индијске културе хиндуистичким вредностима као свој основни циљ постојања, док идеолози нео-хиндутве више значаја придају изградњи хинду нације; (4) *тактика деловања* – хиндутва обично бива представљена као ненасилна идеологија/покрет, док нео-хиндутву одликују насилне методе деловања и, у складу с тим, (5) *однос према не-Хиндусима* – хиндутва се може сврстати у инклузивне/укључујуће идеологије док нео-хиндутва представља нетолерантни политички правац и покрет.¹⁰

⁹ Eviene Leidig, “Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism”, op. cit., 220.

¹⁰ За више о разликама између ових облика хинду-идеологије, погледати у: Edward Anderson & Arkotong Longkumer, “Neo-Hindutva’: Evolving Forms, Spaces, and

Иако је Саваркар дао покрету хинду националиста његове основне идеје, главно организационо средство хинду националиста био је и остао РСС (*Rashtriya Swayamsevak Sangh*) – основан само две године након објављивања „Основа хиндутве” од стране лекара и бившег члана Махасабхе из Махараштре (*Maharashtra*), Хедевара (*Keshav Baliram Hedgewar*).¹¹ Од поменуто Махасабха партије је 1951. године настала Баратија Џана партија (*Akhil Bharatiya Jana Sangh*), а она је 1977. године прерасла у Џаната партију (*Janata Party*). Коначно, три године касније, настаје и Баратија Џаната партија (БЦП; *Bharatiya Janata Party*), партија коју данас подржава већинско гласачко/изборно тело Индије, чији је представник актуелни премијер Индије и која представља најважнијег институционалног заступника хиндутве.

Да би слика била комплетирана, важно је нагласити и да, уз РСС и БЦП, значајну улогу имају и ВХП („*Vishwa Hindu Parishad*” или „Светско веће Хиндуса”) и његово омладинско-пешадијско крило *Vajrang Dal*, заједно чинећи такозвани „*Sangh Parivar*” (СП) – конгломерат хиндуистичких националистичких организација.¹² Уједињен идејом хиндутве, читав Санг Паривар делује попут тела чији се пипци пружају широм индијског друштва. На основне идеје, које је формулисао Саваркар током треће деценије XX века, новоосноване организације су придодале своје сопствене, не одступајући од аксиома уједињења Индијаца, односно Хиндуса према лингвистичким, религијским, етничким и територијалним основама. Међу њима, предњаче идеје већинских политика (*majoritarianism*), кастизма (*casteism*) односно монополизације богатства и моћи кроз статусне захтеве, етницизације и расијализације (енг. *racialization*).¹³ Шарма је, у једном од својих последњих радова на тему дихотомије хиндуизам–хиндутва, на следећи начин објаснио ову разлику: „Хиндуизам је име за најстарију и упорно-опстајућу религију индијског супконтинента а хиндутва је име по ком је позната идеологија Хинду деснице, најчешће представљена деловањем Баратија Џаната партије”.¹⁴

Иако овако описана хинду-националистичка идеја има развијену сопствену *differentia specifica*, међу ауторима не постоји консензус око

Expressions of Hindu Nationalism”, *Contemporary South Asia*, vol. 26, no. 4, 2018, Edward Anderson, “‘Neo-Hindutva’: The Asia House M.F. Husain Campaign and the Mainstreaming of Hindu Nationalist Rhetoric in Britain”, *Contemporary South Asia*, vol. 23, no. 1, 2015.

¹¹ Саваркар је политичку партију *Mahasabha* основао 1915. године и она „од свог настанка даје подршку Трећем Рајху, наглашавајући аријевску везу између нацизма и хиндутве” (Eviene Leidig, “Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism”, op. cit., 2020). Видети: Arun R. Swamy, *Hindu Nationalism – What’s Religion Got to Do with It?*, op. cit., 6.

¹² Sudha Ramachandran, “Hindutva Violence in India”, op. cit., 15.

¹³ Balmurli Natrajan, “Racialization and Ethnicization: Hindutva Hegemony and Caste”, op. cit., 308.

¹⁴ Arvind Sharma, “On the Difference between Hinduism and Hindutva”, op. cit., 43.

питања њене блискости са религијско-националистичким идеологијама присутних код других (монотеистичких) религија – док једни сматрају да постоји снажна аналогија између односа хиндуизма према хиндутви и, на пример, између односа између хришћанства према хришћанском фундаментализму, односно ислама према исламском фундаментализму, други сматрају да је ипак погрешно третирати хиндутву као пандан исламском радикализму, пре свега због сасвим другачијег тумачења појма нације, како у религијама које су настале на тлу данашње Индије тако и у исламском правном тумачењу, односно непостојању адекватног термина који би одговарао западно-европском термину нације (најчешће се спомињу термини „*umma*” или „*ummet*” који сами по себи означавају појам значајно другачијих карактеристика и обима од западноевропског термина нација).¹⁵

Ипак, у терминолошком погледу, до сада је направљен значајан пробој при идентификацији и дескрипцији најважнијих хинду појмова, те би требало разликовати најмање осам кључних појмова који у корену имају реч хинду: (1) хинду/Индус/Хиндус – припадник религије хиндуизма; (2) хинди – индоевропски језик којим се данас служи око 44% популације Индије и један од основних хиндустанских језика (на супрот њему, налази се језик урду, још један од хиндустанских језика који говори око 4% становништва Индије а који је подигнут на ниво званичног језика у Пакистану); (3) хиндуизам – древна азијска политеистичка религија зачета половином другог миленијума пре нове ере; (4) хиндутва – националистичка идеологија бројних хинду друштвених и/или политичких покрета; (5) хинду национализам – доктрина чији је основни циљ промовисање идеја уједињења и осећаја припадности свих Хиндуса истој нацији, пре него религији; (6) Хинду раштра (*Hindu Rashtra*) – утопијска концепција чисте Индије и један од основних националистичких пројеката хиндутва-организација, а може се повући паралела између ове идеје и многих других великодржавних идеја, будући да Хинду Раштра обухвата и територије суседних држава (Пакистана, Непала, Бангладеша и Мјанмара), односно свих оних држава окружења у којима значајан број људи подржава идеју хиндутве; (7) хиндуизација – процес вршења утицаја на јавно мњење оним терминима и процесима који су блиски хиндуистичком становништву; (8) Хиндустан/Хинд – термин који потиче из персијског језика а који означава територију значајно већу од територије данашње Индије стога имајући већу историјску важност, пријемчивост локалном/руралном становништву, али и националистички потенцијал.¹⁶ Имплементација

¹⁵ Ibid., 43; Arun R. Swamy, *Hindu Nationalism – What's Religion Got to Do with It?*, op. cit.

¹⁶ На пример, Махасабха партија је, само 20 година након осамостаљења Индије, у свом партијском манифесту истакла да она подржава троједну идеју „Хинду-Хинди-Хиндустан” (Ali M. Raja Saleem, “Hinduism, Hindutva and Hindu Populism in India: An

ових идеја (пре свега Хиндустана као територије, хиндутве као *zeitgeista* и хиндуизовања јавног мњења) јесте први и основни циљ друштвеног деловања Санг Паривара, друштвено најутицајнијег, најмоћнијег и најзаступљенијег тела односно организације у претходне три деценије. Хиндутва није само још један у низу видова религијског екстремизма – она је много више од тога – и с обзиром на то да обухвата географске, расне, религијске, културне и лингвистичке одреднице, пре може бити категорисана као један од облика етно-национализма иако, несумњиво, служи и као погонско гориво, односно идеологија владајуће странке.¹⁷

Хиндутва у савременој индијској политици

Сада када су познате основне идеје и пропагатори хиндутве, фокус ће бити померен ка конкретним политикама односно нишама јавног дискурса у којима хиндутвом надахнуте политике највише долазе до изражаја. Ово ће бити учињено кроз анализу три најважнија питања односно области.

Кастински систем, Далити и санскритизација

Питање компатибилности кастинског система и идеје хиндутве у сржи је живе дебате која је изнедрила неколико сукобљених страна. Једна струја сматра да касте представљају природну хијерархију која проистиче из светих текстова хиндуизма и њу најчешће заговарају тврдокорни заговорници идеје хиндутве (од којих се посебно истиче председавајући Лок Сабхе (*Lok Sabha*; доњи дом индијског парламента), Ом Бирла (*Om Birla*), такође члан БЦП-а). Другу струју представља она група људи која настанак и друштвени значај касте приписује британском колонијализму и исламској инвазији а не индијској традицији, и њу најчешће заговара један део индијске интелигенције која, унапређујући хиндутву у нео-хиндутву, сасвим произвољно тумачи историју и социологију. Ова струје истиче да су британски колонизатори искористили све могућности ради стварања подела унутар индијског друштва (*divide et impera*) – нпр. креирањем одвојених

Analysis of Party Manifestos of Indian Rightwing Parties”, op. cit., 12) указујући на неодојивост ових појмова и природно повезивање културе, односно религије, језика и територије под кишобран-термином „хиндутва”. Видети: Arun R. Swamy, *Hindu Nationalism – What’s Religion Got to Do with It?*, op. cit., 12; Jayanth Deshmukh, “Terrorizing Muslims: Communal Violence and Emergence of Hindutva in India”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 2021, Seth Schoenhaus, “Indian Dalits and Hindutva Strategies”, *Denison Journal of Religion*, vol. 16, 2017, Ali M. Raja Saleem, “Hinduism, Hindutva and Hindu Populism in India: An Analysis of Party Manifestos of Indian Rightwing Parties”, op. cit.

¹⁷ Eviane Leidig, “Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism”, op. cit., 236.

изборних система за хиндусе и муслимане, још 1909. године, ударен је последњи сегмент темеља будуће поларизоване друштвене заједнице, што ће у наредних 115 година производити искључиво насиље, сукобе и поделе унутар индијског друштва.¹⁸ Коначно, трећа група аутора, она која у XXI веку постаје све бројнија, наглашава да касте не производе онолико друштвених неправди колико им се приписује, односно сматра да кастински систем прави бенигне разлике између подгрупа становништва а не бруталну хијерархију како му се често приписује.¹⁹

Највећи губитници кастинског система су засигурно Далити (енг. *Dalits*), односно некадашња каста „недодирљивих“. Са великим историјским значајем и уделом у укупном становништву од чак двадесет процената, Далити су у примарном фокусу акција савременог Санг Паривара.²⁰ Пре свега, гласноговорници идеологије хиндутве су активни на пољима присвајања далитске културе, промени наратива о богу/божанству Рам (*Lord Ram*), али и уопштавању хинду културе на местима на којима она није била присутна пре појаве хиндутве).²¹ Далити су препознатљиви као група која нагиње ка политикама левице, док, с друге стране, хиндутва организације промовишу идеју која је пријемчивија за десно-оријентисане групе и појединце, у чему лежи још једна непомирљива разлика.²² Због тих разлога се Санг Паривар, односно БЦП и РСС, користи бројним средствима – од присилне асимилације и преверавања, до наметнуте индоктринације кроз реформисане уџбенике, наратив и (друштвене) медије.²³

Ове политике довеле су, уз обострано јавно или латентно прихватање, до појаве својеврсне санскритизације под којом се означава прихватање вредности и пракси виших касти од стране нижих касти а чије су последице двојаке – с једне стране се покушава указати на кастинску флуидност, односно коначно рушење кастинског система кроз друштвене промене, док, с друге стране, долази до учвршћивања пракси виших касти као основних или примарних хинду пракси.²⁴ Тиме хиндутва организације обликују друштвени поредак Индије према свом

¹⁸ Ibid., 221.

¹⁹ Balmurli Natrajan, “Racialization and Ethnicization: Hindutva Hegemony and Caste”, op. cit., 308.

²⁰ Seth Schoenhaus, “Indian Dalits and Hindutva Strategies”, op. cit., 59.

²¹ Ibid., 5.

²² Ibid., 62.

²³ Видети нпр.: Arun R. Swamy, *Hindu Nationalism – What’s Religion Got to Do with It?*, op. cit., 5, Chetan Bhatt, “Democracy and Hindu Nationalism”, *Democratization*, vol. 11, no. 4, 2004, 140, Balmurli Natrajan, “Racialization and Ethnicization: Hindutva Hegemony and Caste”, op. cit., 302.

²⁴ Ibid., 60.

нахођењу, ширећи своје изборно тело, учвршћујући своје идеолошке циљеве и полагајући темељ за вишедеценијску владавину БЦП-а и других хиндутвом прожетих организација.

Међуверски односи и рацијализација

Пошто је идеологија умногоме заснована на религији, хиндутва оставља значајне последице и на међуверске односе, како према другим религијама основаним око долине реке Инд тако и према монотеистичким религијама. Имајући у виду да је Саваркар Индију посматрао и дефинисао као својеврсну свету земљу, али и да у називу његове идеологије ипак стоји одредница *хиндутва*, убрзо се поставило питање – какав ће бити статус осталих религија заступљених у овој држави/области?

Неколико проблема произникло је из природе религије у овом делу Азије: (1) сам хиндуизам није јасно дефинисан, односно може се колоквијално рећи и да колико има хиндуиста толико има и хиндуистичких праваца; (2) постоји веома велика термилошка разлика између појма „религија” у западноевропском смислу и у оном у коме га прихватају становници јужне Азије; (3) постоји велика разлика између политеистичких/атеистичких религија насталих на тлу Индије и монотеистичких религија зачетих на Блиском истоку, стога нпр. поштоваоци будизма, ђаинизма и сикизма не уживају иста хиндутвом загарантована права као хришћани и муслимани широм регије. Далити (као подгрупа хиндуиста), хришћани и муслимани, културолошки и историјски посматрано представљају много већу опасност за хинду културу, онако како је идеолози хиндутве одређују, него деловање и бројност сика, ђаиниста и будиста. Велика трвења настају у врху ових организација при формирању мишљења око тога ко је, од верских група, највећи непријатељ хиндутве и Хиндустана, те како би требало проблеме те природе решити. Актуелни премијер Индије, Нарендра Моди, био је на челу савезне државе Гуџарат (*Gujarat*) током спровођења погрома над муслиманима широм ове државе 2002. године, штавише, многи аутори указују на то да је он прећутно одобравао овакве акције и да су у истима учествовали бројни високи званичници БЦП-а те је њему, након тих догађаја, био забрањен улазак у САД, Велику Британију и неколико других европских држава.²⁵ У овим погромима страдало је више од две хиљаде а расељено је близу две стотине хиљада људи, у огромној већини муслимана.²⁶ Реакција ВХП-а на овај догађај била је у складу са начелима хиндутве – захтевано је „понављање гуџаратског

²⁵ Eviane Leidig, “Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism”, op. cit., 230.

²⁶ Chetan Bhatt, “Democracy and Hindu Nationalism”, op. cit., 139–140.

експеримента широм Индије”.²⁷ Само десет година раније, у граду Ајодја у савезној држави Утар Прадеш (*Uttar Pradesh*), након популаризовања ставова једне групе идеолога хиндутве о наводном месту рођења божанства Рама, у овом граду велика Бабурова џамија (*Babri Masjid*) срањена је са земљом готово у једном дану, док је од парламента тражено да се хитно пронађу средства за изградњу храма посвећену божанству Рам. Још даље у прошлост, 1978. године, током Шах Бано контроверзе (*Shah Bano Controversy*; такође познато и под називом „Mohd. Ahmed Khan v. Shah Bano Begum Case”), Врховни суд Индије је пресудио у корист муслиманке Шах Бано која је након развода, сходно исламском породичном праву, остала без права на алиментацију – директно задирући и ниподаштавајући вредност исламског породичног односно приватног права.²⁸ Приватно право муслимана је неретко нарушавано и деградирано, а последњи значајнији случај забележен је 2019. године када су институти „троструког талака” (енг. *triple talaq*) и „никах халала” (енг. *nikah halala*) званично забрањени иако, према индијском Уставу, муслимани имају право на сопствено приватно односно породично право у случају питања везаних за брак, развод и др.²⁹ Али, није само приватно право муслимана на мети хиндутве – то су чак и имена градова која вуку корене из доба доминације исламске културе. Тако је, у претходних неколико година и деценија, граду Алахабаду (*Allahabad*) промењено име у Прајаграц (*Prayagraj*) а следећи на списку су градови Алигар (*Aligarh*), Фарукабад (*Farrukhabad*), Будаун (*Budaun*), Султанпур (*Sultanpur*), Фирозабад (*Firozabad*), Шахџаханпур (*Shahjahanpur*) и многи други.

Дакле, чак и пре реактивирања хиндутве као идеје и својеврсног *zeitgeist*, држава Индија је показала недвосмислену намеру да се углише у религијска питања са становишта доминације хинду норми, остављајући погодан тло за махинације овим пољем након доласка хиндутвом вођене политичке партије на власт 2014. године. Над муслиманима је, у овом маниру, спровођен специфичан процес расијализације, на шта је упозорио социолог Захир Бабер (*Zaheer Baber*) сматрајући да сукоби на линији хиндуисти–муслимани нису само комунални/религијски већ је у току много дубљи процес расијализације, односно давање много већег значаја непремостивим културним разликама између ових заједница што је уздигнуто на такав ниво да је попримило појавне облике „културног расизма”.³⁰ Проширујући границе

²⁷ Ibid.

²⁸ Anuja Bose, “Hindutva and the Politicization of Religious Identity in India”, op. cit., 19.

²⁹ Видети: Ali M. Raja Saleem, “Hinduism, Hindutva and Hindu Populism in India: An Analysis of Party Manifestos of Indian Rightwing Parties”, op. cit., 20, Sudha Ramachandran, “Hindutva Violence in India”, op. cit., 18.

³⁰ Zaheer Baber, “‘Race’, Religion and Riots: The ‘Racialization’ of Communal Identity and Conflict in India”, *Sociology*, vol. 38, no. 4, 2004, цитирано у: Balmurli Natrajan, “Racialization and Ethnicization: Hindutva Hegemony and Caste”, op. cit., 307.

и разлике између хинду и муслиманског колективног идентитета, снаге надахнуте хиндутвом створиле су од Индије плодно тле за отпочињање наредног етно-религијског грађанског рата. У читавој овој причи не би требало заборавити ни допринос Саваркара који је још 1923. године под Хиндусом пажљиво конструисао идентитет који би могао укључити све религијске традиције које воде порекло са индијског потконтинента (укључујући сике, ђаинисте па чак и будисте), али јасно искључује поштоваоце „иностраних“ религија попут хришћана и муслимана.³¹

Још једна чињеница коју би требало нагласити јесте да, као последица деловања хиндутве и хиндутвом вођених организација, готово искључиво на нишану бивају религијске групе или подгрупе, а готово никад то нису искључиво етничке, лингвистичке или друге групе *per se*. Таквим политикама ове организације, а пре свега БЦП, у потпуности негирају било какву наду за успешним међурелигијским дијалогом у Индији. Искуства осталих држава региона су илустративна – ове државе су наметнуле власт једне религије, језика или етничитета свом становништву покушавајући да га хомогенизују.³² Како бисмо указали на значај ових проблема, овде ћемо навести податак да према последњим рачуницама у Индији живи више од 172.000.000 муслимана, више од 27.000.000 хришћана и око 8.000.000 верујућих грађана који не припадају раније навођеним религијама – укупно 207.000.000 верника који су свакодневно изложени дискриминацији на основу своје неприпадности „подобним“ религијама.³³ Држава ове величине била би седма најмногољуднија држава света.

Баратија Џаната партија (БЦП) и Модификована Индија

Баратија Џаната партија представља не само најгласнијег, већ и најзначајнијег и медијски најпропраћенијег представника идеологије хиндутве у политичком животу Индије. Освојивши 302/543 места у доњем дому индијског парламента на изборима 2019. године, односно 93/245 места у горњем дому индијског парламента на изборима 2022. године, БЦП је потврдила легитимност своје владавине започете на изборима пет година раније. Те, 2014. године, њој је пошло за руком оно што није ниједној другој партији 25 година уназад – освојила је апсолутну већину гласова на изборима за Лок Сабху.³⁴ Период након 2014. многи

³¹ Arun R. Swamy, *Hindu Nationalism – What's Religion Got to Do with It?*, op. cit., 3.

³² Sudha Ramachandran, "Hindutva Violence in India", op. cit., 19.

³³ Информације о религијској демографији Индије су преузете са: *Religious Composition of India*. Pew Research Center, 2021, <https://www.pewresearch.org/religion/2021/09/21/population-growth-and-religious-composition/>, 10/03/2023.

³⁴ John Harriss, "Hindu Nationalism in Action: The Bharatiya Janata Party and Indian Politics", *South Asia: Journal of South Asian Studies*, vol. 38, no. 4, 2015, 712.

аутори називају периодом „Моди-фиковане“ Индије, с обзиром на Модиеву способност комбиновања растућег нивоа нетолеранције и комунизма, с једне стране, и наводног економског развоја, с друге стране, као два темеља владавине овог припадника РСС-а.³⁵

Крах Конгресне партије и окретање леђа огромног дела бирачког тела након погрома у Гуџарату 2002. године, и неуспеле економско-политичке транзиције из XX у XXI век, еколошки проблеми, прекомерне миграције из околних држава, константна трвења са Пакистаном и Кином, демографски проблеми и многи други били су превелики залогачак и за чврсто етаблирану партију као што је то била партија Индијски национални конгрес.³⁶ Тврдом десничарском политиком нових лидера, БЦП је брзо напредовала и већ се 2004. године могао читати одређени успех на нивоу савезних држава, што ће само деценију касније синергијски дати ветар у леђа овој партији те је по први пут у историји довести на чело власти. Партијски манифест из 1996. године јасно је указао на чињеницу да се хиндутва не само вратила у игру већ је постала темељ политичке кампање БЦП-а те да су омиљене хиндутва теме (опозив члана 370 индијског Устава, изградња храма божанству Рам у Ајодји, усвајање заједничког грађанског законика и заштита краве као свете животиње) итекако присутне у овом документу.³⁷ Чињеница је да БЦП није одустала од ових идеја и идеала, штавише, три деценије касније велика већина истих је испуњена.

Као тврди заговорник антимигранторне политике, културних и етничких идеала хиндутве те партнерства са културно и историјски блиским државама региона, БЦП је у потпуности променила наротив индијске политике, обогаћујући га појмовима који су одавно пали у заборав – „општехиндуско јединство“, „чиста земља“, „верски морал као јавни морал“ и сл. Жила куцавица ове партије али и читавог Санг Паривара, чини се више него раније, јесте идеологија хиндутве, својеврсног прочишћења индијских религија и јавног простора Индије, обогаћивања школских програма ауторима који су подобни у погледу пропагирања идеологије хиндутве, емитовања еписких прича о различитим божанствима хиндуизма и константног подсећања ко су „домаћи“ а ко „страни“ држављани Индије. Неколико је веома индикативних потеза учињено у том смеру. Манифестом којим је БЦП победила на последњим изборима за доњи дом, тражило се поништавање чланова 370 и 35А индијског устава који се тичу специјалног статуса области Џаму и Кашмир (енг. *Jammu and Kashmir*)

³⁵ Nitasha Kaul, "Rise of the Political Right in India: Hindutva-Development Mix, Modi Myth, And Dualities", op. cit., 8.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ali M. Raja Saleem, "Hinduism, Hindutva and Hindu Populism in India: An Analysis of Party Manifestos of Indian Rightwing Parties", op. cit., 16.

чиме се не само негирају тековине индијског секуларизма, већ се отворено шири проблем традиционално најмање безбедне територије у Индији и Пакистану.³⁸ Водећи се идеалима хиндутве, БЦП посматра Пакистан као део митског Хиндустана на који Индија такође полаже право.³⁹ А да тако није само са већински муслиманским државама региона потврђује и случај Шри Ланке, где тамилски фактор има предоминантну улогу у одређивању спољашње политике Индије према истој.⁴⁰ Последишно, поједини индијски званичници и даље инсистирају на спајању Индије и Шри Ланке.⁴¹

Следећа у низу држава на чију територију, према праву хиндутве, Индија полаже ингеренције да спроводи истоимену идеологију, јесте Бангладеш односно његова област “Chittagong Hill Tracts” (СНТ), географски ближа граници Бангладеша и Мјанмара него Бангладеша и Индије.⁴² Како се Индија суочавала са изазовима изнутра, оличеним у облику захтева за независност од локалних заједница Нага и Мизоа (енг. *Nagas & Mizo*), земља је користила Џуме (народ (енг. *Jumtas*) који је од настанка Бангладеша у потрази за сопственом независношћу) из Бангладеша против такозваних непослушних елемената Нага и Мизоа унутар Индије али је, такође, покушала да заустави преговарачки процес између Џумаса и владе Бангладеша како би их искористила против сопствених унутрашњих проблема.⁴³

Према анализама једног броја аутора, Индија је имала великог утицаја и при настанку и политичком деловању Мадхешког (*Madhes/Madhesh*) покрета у Непалу са циљем изазивања нестабилности у овој држави.⁴⁴ Коначно, вођена идеалима хиндутве, Индија је деловала

³⁸ Ibid., 20.

³⁹ Shakaib Rafique, “A Constructivist Analysis of the Impact of India’s Domestic Identities on Its Neighbourhood Policies Towards South Asia”, *The Journal of Social Science*, vol. 5, no. 10, 2021, 354.

⁴⁰ Ibid., 354.

⁴¹ David Soysa, *Ravana’s Abduction of Seetha and Impact on Indo Lanka Relations – 300 BC to Today*, The Island Online, 2020, https://web.archive.org/web/20101110021905/http://www.island.lk/index.php?page_cat=article-details&page=article-details&code_title=10696,10/03/2023; цитирано у: Shakaib Rafique, “A Constructivist Analysis of the Impact of India’s Domestic Identities on Its Neighbourhood Policies Towards South Asia”, op. cit., 354. Постоји незанемарљива традиција истицања тежњи ка спајању Индије и Шри Ланке, од првог министра унутрашњих послова Индије Сардара Валабаија (*Sardar Vallabhbhai*), па све до недавне изјаве вишемандатног министра Субраманијана Свамија (*Subramanian Swamy*).

⁴² Shakaib Rafique, “A Constructivist Analysis of the Impact of India’s Domestic Identities on Its Neighbourhood Policies Towards South Asia”, op. cit., 356.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.; Dirgha R. Prasai, *Is India Scheming to Turn Nepal into a Failed State?*, NewsBlaze, 2012, <https://newsblaze.com/thoughts/opinions/is-india-scheming-to-turn-nepal-into-a-failed->

широм индијског супконтинета, посматрајући га као део шире хиндустанске целине односно Велике Индије.⁴⁵ Увидом у дугу историју политичког понашања БЦП-а, како у погледу питања унутрашње политике тако и регионалног деловања, јасно се може увидети жила хиндутве у свим важнијим одлукама донетим у (ван)политичкој ацени – почевши од уплитања у исламско приватно право, нападе на сакрална места и делегитимизовања међуверских бракова (оснивањем такозваних „анти-Ромео“ јединица), преко деловања на положаје верских мањина, давања привилегија хинду симболима и идентитету, изједначавања хинду и националног идентитета и вођењем кампање за проверавање хришћана и муслимана „назад“ у хиндуизам кроз брзе и значајне промене свих димензија кастинског система, па све до односа према готово свим државама јужне Азије.⁴⁶

Иако представља регионалног хегемона у сваком смислу, Индија, односно индијска политика која је омеђена границама хиндутве, ипак показује и своју ограниченост и слабости, што ће је, већ на прагу треће деценије, натерати на модификовање ставова, али и (још увек безуспешно) заузимања централне позиције на партијском спектру те формирања два неформална односно полу-формална тора –једног оличеног у савременој нео-хиндутви а другог у све већем зближавању потлачених мањина.

Уместо закључка: између нео-хиндутве и општег друштвеног консензуса

У претходним пасусима покушали смо да укажемо на неколико чињеница: (1) хиндутва засигурно представља један од најзначајнијих покретача друштвене поларизације у Индији; (2) успон ове идеологије у великој мери утицао је на политички живот Индије, трансформишући га у облик који одговара заговорницима хиндутве; (3) указали смо на кључне политике Баратија Џаната партије на које је утицала хиндутва идеологија, пре свега се фокусирајући на однос према другим религијама и верским заједницама, али и према другим политичким

state_24349/, 10/03/2023, цитирано у: Shakaib Rafique, "A Constructivist Analysis of the Impact of India's Domestic Identities on Its Neighbourhood Policies Towards South Asia", op. cit., 356.

⁴⁵ Gunnar Bjornson, *The Geopolitics of Hindutva*, Geopolitica.ru, 2016, <https://www.geopolitica.ru/en/article/geopolitics-hindutva>, 10/03/2023, цитирано у: Shakaib Rafique, "A Constructivist Analysis of the Impact of India's Domestic Identities on Its Neighbourhood Policies Towards South Asia", op. cit., 356.

⁴⁶ Edward Anderson & Arkotong Longkumer, "'Neo-Hindutva': Evolving Forms, Spaces, and Expressions of Hindu Nationalism", op. cit., 372; Eviane Leidig, "Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism", op. cit., 234.

партијама, самом изборном систему и другим државама региона, односно указали смо на то (4) на које начине хиндутва бива искорићена ради легитимисања дискриминације мањинских група у Индији.

Међутим, чак и у друштвеним наукама често се може рећи да сваку акцију прати и реакција на њу, те да није увек тако лако уочити ко је одређену акцију (или реакцију) започео, са којим мотивом и циљем, којим средствима и у ком тренутку. Чини се, у том смислу, да у савременој Индији обитавају два супротстављена друштвена табора, доводећи ниво друштвене поларизације на висок односно све виши ниво.

Први од њих на све начине покушава да рашири и популаризује идеологију хиндутве са свим њеним етничким, религијским, територијалним, историјским и лингвистичким појединостима, и чини га приближно 80% становништва Индије, имајући у виду прорачуне о укупном броју Хиндуса (али и будиста, сика и ђаиниста који левитирају између позитивног и неутралног става према идеалима хиндутве).

Други табор покушава да се одупре налету хиндутве – кроз образовање, медије, друштвене мреже, религијске мреже или сопствене културне обрасце и чини га приближно 20% становништва Индије, махом муслимана, хришћана и нерелигиозних становника (уз велики број етничких и лингвистичких мањина). Време пандемије дало је ветар у леђа првом табору, а Моди је то умео да искористи сејући популистичке идеје кад год му се стварала погодна прилика за то.⁴⁷

Оно што посебно брине јесте чињеница да је хиндутва (нео-хиндутва) сада већ поприлично дуго раширена индијским друштвом и може се са правом назвати мејнстримом (*mainstream*) индијске политике. Такозвано „мејнстримовање хиндутве“ је резултирало формирањем стратешке сарадње између религијских група и нове средње класе, окарактерисане као нови културни идентитетски политички покрет који се уздигао из неолибералне политичке економије.⁴⁸ С друге стране, у великој мери је продубио постојеће друштвене поделе и довео до опште друштвене нестабилности.

Оно што нео-хиндутву разликује од хиндутве XX века јесу пре свега методе и сфере деловања – ширећи се на поља судова, дијаспоре, интернета и других области.⁴⁹ Имајући у виду индијске судове, корисно је подсетити се да је 1996. године Врховни суд Индије пресудио у корист прихватања термина „хиндутва“, не као комуналног или повезаног са

⁴⁷ Prashant Waikar, "Reading Islamophobia in Hindutva: An Analysis of Narendra Modi's Political Discourse", *Islamophobia Studies Journal*, vol. 4, no. 2, 2018

⁴⁸ Eviane Leidig, "Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism", *op. cit.*, 233.

⁴⁹ Edward Anderson & Arkotong Longkumer, "Neo-Hindutva': Evolving Forms, Spaces, and Expressions of Hindu Nationalism", *op. cit.*, 371.

специфичним и стриктним хиндуистичким праксама већ повезаног са „културом и етосом народа Индије“.⁵⁰

„Хинду-ренесансом“, како је још називају Андерсон и Лонгкумер (*Edward Anderson & Arkotong Longkumer*), захваћене су све поре друштва, али и хинду култура у иностранству, масовним миграцијама ширена до свих кутака планете.⁵¹ Промена наратива и прилагођавање хиндутва идеалима више није примарно везана за изборни процес или изборни дан, већ за дубоку, суштинску промену друштвених норми – од стварања својеврсног јужноазијског *melting pot*-а, Индија је назадовала до позиције у којој се њен друштвени живот може окарактерисати страхом готово једне петине становништва за сопствени живот или за своја уставом загарантована права.⁵² Нео-хиндутва је продрла у поља образовања, развоја, екологије, индустрије, културе и готово свих других аспеката јавног живота. Велика тројка Санг Паривара (РСС, ВХП и БЦП), као и мноштво других са њима тесно-повезаних организација, успела је да мејнстримује хиндутву и продре у нове области – институционалне, територијалне, концептуалне и идеолошке.⁵³

Иако је термин нео-хиндутва скован средином претходне деценије, он до данас није променио своје значење и указује на „идиосинкратичне изразе хинду национализма који делују изван институционалног и идеолошког оквира Санг Паривара“.⁵⁴ Десет година касније, хиндутва (БЦП) више није та која се мора повијати према ветровима политика Конгресне партије, већ је она та која одређује ток индијске политике. Потврђивањем победе на изборима 2014. године новом и још убедљивијом победом на изборима 2019. године, хиндутва је успела да се етаблира као идеологија владајуће партије, узајамно дајући и добијајући легитимитет од стране бирачког тела. Регионални и међународни односи такође трпе под незадрживим утицајем хиндутве – односи са Пакистаном су на историјском минимуму уз константне претње оружјем на једној од најмање безбедних граница на читавом свету, а односи са Бангладешом, Непалом и Шри Ланком такође нису

⁵⁰ Ali M. Raja Saleem, “Hinduism, Hindutva and Hindu Populism in India: An Analysis of Party Manifestos of Indian Rightwing Parties”, op. cit., 17.

⁵¹ Edward Anderson & Arkotong Longkumer, “‘Neo-Hindutva’: Evolving Forms, Spaces, and Expressions of Hindu Nationalism”, op. cit., 372.

⁵² Veljko Đogotović, “Possibilities for Regional Integration in South and Southeast Asia: A Comparative Analysis of SAARC and ASEAN”, *Kultura polisa*, vol. 19, no. 3, 2022, 76–92.

⁵³ Edward Anderson & Arkotong Longkumer, “‘Neo-Hindutva’: Evolving Forms, Spaces, and Expressions of Hindu Nationalism”, op. cit., 372.

⁵⁴ Edward Anderson, “‘Neo-Hindutva’: The Asia House M.F. Husain Campaign and the Mainstreaming of Hindu Nationalist Rhetoric in Britain”, op. cit., 2015, 47; цитирано у: Edward Anderson & Arkotong Longkumer, “‘Neo-Hindutva’: Evolving Forms, Spaces, and Expressions of Hindu Nationalism”, op. cit., 373.

побољшани у претходних десет година током којих је на власти БЦП. Да ствар буде још илустративнија, чак су и односи са азијским државама из других региона (попут Мјанмара или Кине) такође назадовали. Оно што се засигурно не може одузети хиндутви јесте њен рушилачки потенцијал односно потенцијал за дисперзовањем и умножавањем насиља, како пре три деценије тако и дан-данас.

На другој страни, нападнутој на многе начине, стоје све „неподобне“ мањине – религијске, лингвистичке, националне, историјске. С обзиром на минималан простор који хиндутва снаге остављају „неподобним“ мањинама за институционалну представљеност, једино би долазак до општег друштвеног консензуса (с почетка између потчињених мањина а касније се преливши и у све друштвене подгрупе) могао побољшати положај поменутих мањина. Доктрина која би ове мањине повезала управо преко заједничког потлаченог (чак и поданичког) положаја могла би допринети побољшању положаја ових мањина у друштву и политици. За почетак, ове мањине би вероватно биле задовољне и пуким остваривањем уставом загарантованих права. Ипак, Санг Паривар је она институција која у овом тренутку држи друштвени поредак Индије у својим рукама. Без његовог одобравања, што није за очекивати да се деси у скоријем периоду, идеја уједињења или повезивања „неподобних“ мањина неће постати ништа више од мртвог слова на папиру. Од ударања на секуларизацијске тековине Гандија и Нехруа (*Jawaharlal Nehru*), преко забијања ножа у леђа свим Кашмирцима, па све до рушења светилишта у Ајодји – насиље је константа хиндутве и језик којим она говори.⁵⁵ Са друге стране стоје тековине мултикултурализма, међурелигијског дијалога, економског, политичког и друштвеног просперитета, демократске културе и демократије уопште. Индија са хиндутвом као *zeitgeistom* – није на том путу.

За крај би било корисно навести Шоенхаусове речи којима нас подсећа на „непобитну чињеницу о још једном примеру нераздвојивости политике и религије када је хиндутва у питању“.⁵⁶

Библиографија

Abramowitz I. Alan, Saunders L. Kyle, "Is Polarization a Myth?", *The Journal of Politics*, vol. 70, no. 2, 2008, 542–555.

Anderson Edward, "'Neo-Hindutva': The Asia House M.F. Husain Campaign and the Mainstreaming of Hindu Nationalist Rhetoric in Britain", *Contemporary South Asia*, vol. 23, no. 1, 2015, 45–66.

⁵⁵ Eviane Leidig, "Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism", op. cit., 216.

⁵⁶ Seth Schoenhaus, "Indian Dalits and Hindutva Strategies", op. cit., 66.

- Anderson Edward & Arkotong Longkumer, "‘Neo-Hindutva’: Evolving Forms, Spaces, and Expressions of Hindu Nationalism", *Contemporary South Asia*, vol. 26, no. 4, 2018, 371–377.
- Baber Zaheer, "‘Race’, Religion and Riots: The ‘Racialization’ of Communal Identity and Conflict in India", *Sociology*, vol. 38, no. 4, 2004, 701–718.
- Berger L. Piter, *Desekularizacija sveta: Preporod religije i svetska politika*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2008
- Bhatt Chetan, "Democracy and Hindu Nationalism", *Democratization*, vol. 11, no. 4, 2004, 133–154.
- Bjornson Gunnar, *The Geopolitics of Hindutva*, Geopolitica.ru, 2016, <https://www.geopolitica.ru/en/article/geopolitics-hindutva>, 10/03/2023.
- Bose Anuja, "Hindutva and the Politicization of Religious Identity in India", *Journal of Peace, Conflict and Development*, vol. 13, 2009, 1–30.
- Deshmukh Jayanth, "Terrorizing Muslims: Communal Violence and Emergence of Hindutva in India", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 2021, 1–20.
- Dogatović Veljko, "Possibilities for Regional Integration in South and Southeast Asia: A Comparative Analysis of SAARC and ASEAN", *Kultura polisa*, vol. 19, no. 3, 2022, 76–92.
- Geertz Clifford, *The Interpretation of Cultures*, Basic Book Inc. Publishers, New York, 1973
- Kaul Nitasha, "Rise of the Political Right in India: Hindutva-Development Mix, Modi Myth, And Dualities", *Journal of Labor and Society*, vol. 20, no. 4, 2017, 523–548.
- Leidig Eviane, "Hindutva as a Variant of Right-Wing Extremism", *Patterns of Prejudice*, vol. 54, no. 3, 2020, 215–237.
- McCoy Jennifer, Rahman Tahmina, Somer Murat, "Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities", *American Behavioral Scientist*, vol. 62, no. 1, 2018, 16–42.
- McCoy Jennifer, Somer Murat, "Toward a Theory of Pernicious Polarization and How it Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies", *The Annals of the American Academy*, vol. 681, 2019, 234–271.
- Natrajan Balmurli, "Racialization and Ethnicization: Hindutva Hegemony and Caste", *Ethnic and Racial Studies*, vol. 45, no. 2, 2022, 298–318.
- Pew Research Center, *Religious Composition of India*, 2021, <https://www.pewresearch.org/religion/2021/09/21/population-growth-and-religious-composition/>, 10/03/2023.
- Prasai R. Dirgha, *Is India Scheming to Turn Nepal into a Failed State?*, NewsBlaze, 2012, https://newsblaze.com/thoughts/opinions/is-india-scheming-to-turn-nepal-into-a-failed-state_24349/, 10/03/2023.

- Rafique Shakaib, "A Constructivist Analysis of the Impact of India's Domestic Identities on Its Neighbourhood Policies Towards South Asia", *The Journal of Social Science*, vol. 5, no. 10, 2021, 349–360.
- Ramachandran Sudha, "Hindutva Violence in India", *Counter Terrorist Trends and Analyses*, vol. 12, no. 4, 2020, 15–20.
- Saleem Raja M. Ali, "Hinduism, Hindutva and Hindu Populism in India: An Analysis of Party Manifestos of Indian Rightwing Parties", *Religions*, vol. 12, 2021, 1–25.
- Savarkar S. V. Damodar, *Essentials of Hindutva*, Savarkar Smarak, <https://savarkarsmarak.com/activityimages/Essentials%20of%20Hindutva.pdf>, 10/03/2023, 54.
- Schoenhaus Seth, "Indian Dalits and Hindutva Strategies", *Denison Journal of Religion*, vol. 16, 2017, 55–67.
- Sharma Arvind, "On the Difference between Hinduism and Hindutva", *Asian Philosophies and Religions*, vol. 25, no. 1, 2020, 43–47.
- Soysa David, *Ravana's Abduction of Seetha and Impact on Indo Lanka Relations – 300 BC to Today*, The Island Online, 2020, https://web.archive.org/web/20101110021905/http://www.island.lk/index.php?page_cat=article-details&page=article-details&code_title=10696, 10/03/2023.
- Swamy R. Arun, *Hindu Nationalism – What's Religion Got to Do with It?*, Asia-Pacific Center for Security Studies, Honolulu, 2003.
- Harriss John, "Hindu Nationalism in Action: The Bharatiya Janata Party and Indian Politics", *South Asia: Journal of South Asian Studies*, vol. 38, no. 4, 2015, 712–718.
- van Zwanenberg Roger, "Hindu Nationalism: BJP in Historical and Comparative Perspective of Fascism", *Policy Perspectives*, vol. 19, no. 1, 2022, 95–109.
- Waikar Prashant, "Reading Islamophobia in Hindutva: An Analysis of Nerendra Modi's Political Discourse", *Islamophobia Studies Journal*, vol. 4, no. 2, 2018, 161–180.
- Walzer Michael, *The Paradox of Liberation: Secular Revolutions and Religious Counterrevolutions*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.